Mavzu: “San’at” rivojlanish markazida bolalarni rasm, applikatsiya, plastilin va loy ishiga o‘rgatishni takomillashtirish (amaliy 2 soat)

Reja:

1. “San’at” rivojlanish markazida bolalarni rasm chizishga o‘rgatishni takomillashtirish
2. Oy mavzulari bo‘yicha “San’at” markazida applikatsiya faoliyatini tashkil etish.

3“San’at” rivojlanish markazida bolalarni loy ishiga o‘rgatishni takomillashtirish

Tayanch so‘z va tushunchalar: estetik tarbiya, loy ishi, plastilin bilan ishlash, xalq amaliy-dekorativ san’ati, kompozitsiya, ijodkorlik, mayda motorika, sensor rivojlanish, individual yondashuv, origami,predmetli rasm.

“San’at” rivojlanish markazining pedagogik jarayonining mazmuni

Bolada ijodiy qobiliyatni shakllantirish – maktabgacha ta’lim hamda zamon talabining dolzarb maqsad va vazifasi. Bu maqsad va vazifalarni bajarishning eng samarali usullaridan biri – tasviriy faoliyatdir. Tasviriy faoliyat maktabgacha yosh bolalarda estetik didni rivojlantirish, tevarak-atrof, borliqni bilish, o‘z his tuyg‘ulari, taassurotlarini grafik va plastik ish shakllari orqali namoyon qilishda muhim o‘rinni egallagan. Maktabgacha ta’lim tizimida «Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari»va «Ilk qadam» davlat o‘quv dasturi maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-ijodiy qobiliyatlarini taraqqiy ettirishda yetakchi rol o‘ynaydi. Badiiy tomondan rivojlanish bolalarni badiiy obrazni idrok etish qobiliyati va mustaqil ravishda yangi obraz(rasm, loy bilan ishlash, applikatsiya orqali) yaratishlarida markaziy o‘rinni egallaydi, qaysiki bolalar o‘zlarining noyobligi, turli- tumanligi, egiluvchanligi, harakatchanligi bilan ajralib turadi.

“San’at” rivojlanish markazi bolalarga quvonch, hayajon va qoniqish hislarini baxsh etadi. U turli funksiyalarni bajaradi, biroq, eng avvalo, bolalarning ijodkorligi, qiziquvchanligi, tasavvuri va tashabbusiga oziq beradi.

Agar bolalarga materiallar bilan tajribalar o‘tkazish, o‘zi uchun yangi narsalarni kashf etish, g‘oyalarni sinab ko‘rish uchun vaqt, imkoniyat va erkinlik berilsa, ularda muvaffaqiyatli o‘qish va ishlash uchun poydevor shakllanadi.

«San’at» markazi, odatda, bolalar eng ko‘p ishtirok etadigan markazdir. Ular turli vositalarni sinab ko‘radilar, molbertlarda rasm soladilar, barmoq bilan musavvirlik qiladilar, loy, bo‘r parchalari, plastilin, qaychi va boshqa ko‘plab materiallar va vositalardan foydalanadilar. Bunda eng muhimi — tadqiqot jarayonining o‘zi ekanligini yodda tutish ahamiyatga molikdir.

“Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi bolaning «San’at» markazida turli xil materiallar asosida ijodiy tajriba orttirishiga imkoniyat yaratadi. Bolalar o‘z ijodlarining ikki me’yorli (rasm chizish va tasviriy san’at) mahsulotlarini yaratadilar. Dastur, shuningdek, bolalarga san’at asarlari bilan tanishish va ularni muhokama qilish imkoniyatini ham beradi. Faoliyatning bu turlari bolalarga o‘zlari

yaxshi koʻrgan va yoqtirgan narsalar haqida, san’at asariga qarab turib ular nimalarni his etishlari toʻgʻrisida soʻzlashish imkonini yaratadi. Bunday faoliyat turlari bilan shugʻullanish davomida bolalar madaniyat, tarix va hozirgi jamiyat haqidagi bilimlarni oʻzlashtiradilar.

Bolalar, garchi ularning oxirgi mahsuloti katta yoshli kishining nazarida hech narsaga oʻxshamasa ham, oʻzlari qilayotgan ish bilan bogʻliq ravishda hayajonlanadilar. Nozik his etuvchi tarbiyachilar har bir bolaning his-tuygʻulariga sherik boʻladilar va uning kuch kuch-gʻayratini qadrlaydilar. Ular, shuningdek, bolalar oʻzlarining rivojlanishlariga koʻra bir-birlaridan farq qilishini ham hisobga oladilar.

Rasm chizishning ilk bosqichlarida bolaning mushak faoliyati aji-buji chiziqlarni yuzaga keltiradi (ikki yoshdan uch yoshgacha). Mana shu juda muhim bosqichda bola sensor-kinestetik tajriba kasb etadi. Ikki va toʻrt yoshlar oraligʻidagi davrda bola aylana, kvadratlar, uchburchaklar singari oʻziga xos shakllarni chiza boshlaydi. Kunlardan bir kuni u ikki kichik doirasi boʻlgan katta bir doirani chizishga muvaffaq boʻladi va quvonch bilan «Men odamning yuzini chizdim» deb aytadi.

“San’at” markazining tashkil etilishi

Boʻyoq, qogʻoz, qaychi, boʻrchalar, qalamlar, gazlama boʻlaklari va kesish hamda yelimlash uchun turli qiyqimlar, rangli boʻlaklar, yuviladigan markerlar, qaychilar (oʻng va chap qoʻl uchun), yelim, qogʻoz (karton, gazetalar, foydalanilgan qogʻoz va jurnallar) —bularning barchasi ochiq tokchalarda, bolalarning oʻzlari olishi mumkin boʻlgan tarzda joylashtirilishi lozim.

Musavvirlik bilan shugʻullanish imkoniyatiga ham ular kun boʻyi ega boʻlishlari kerak. Molbertlarga katta qogʻoz va raqamlarini (60 x 90 sm) yopishtirish va suvda aralashtirilgan qizil, koʻk, sariq boʻyoqlarni (akvarel yoki guash) kichik sigʻimli idishlarda qoʻyib qoʻyish. Boʻyoq toʻkilmasligi va choʻtkaning sopiga surkalmasligi uchun uni oz-ozdan ishlatish. U tamom boʻlishi bilan darhol yana boʻyoq qoʻshish.

Har bir rang uchun alohida uzun dastali choʻtkachaga ega boʻlish lozim. Kichik yoshli yoki tasviriy san’at bilan shugʻullanish tajribasi kam bolalar uchun kalta dastali choʻtkachalar talab qilinadi, chunki ularni ishlatishi osonroq. Choʻtkachalar toʻplami bolalarga tanlab olish imkonini yaratadi va xilma-xillikni ta’minlaydi.

Molbertlar yoniga xalatlarni ilib qoʻyish kerak. Bolalarga oʻz kiyim-boshlarining ifloslanishidan xavotirlanmaslik uchun ana shu xalatlarda foydalanishni nazokat bilan eslatish lozim.

Loy ham san’at markazida har doim tayyor turishi kerak. Uni katta idishda ustiga hoʻl latta yopilgan holda saqlash mumkin. Bunda tokchalarda har xil narsalar yasash uchun bir nechta tasma va asboblar boʻlishi maqsadga muvofiqdir.

“Ilk qadam” dasturi asosida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “San’at” rivojlanish markazini jihozlardan foydalanish.

Asboblar ishlatilishiga mos boʻlishi bilan birga estetik va gigiyenik talabga javob berishi kerak. Applikatsiya uchun kerakli ashyo murakkab emas; qaychi, yelim uchun moʻyqalam, oddiy qalam, qirqim uchun quticha, lattacha, gazeta qogʻozi.

Qaychi–uchi to‘g‘ri, katta–kichik, katta qaychi 14-20 sm, to‘g‘ri, uchi uchli va aylanalik katta tasvirlarni qirqish uchun.

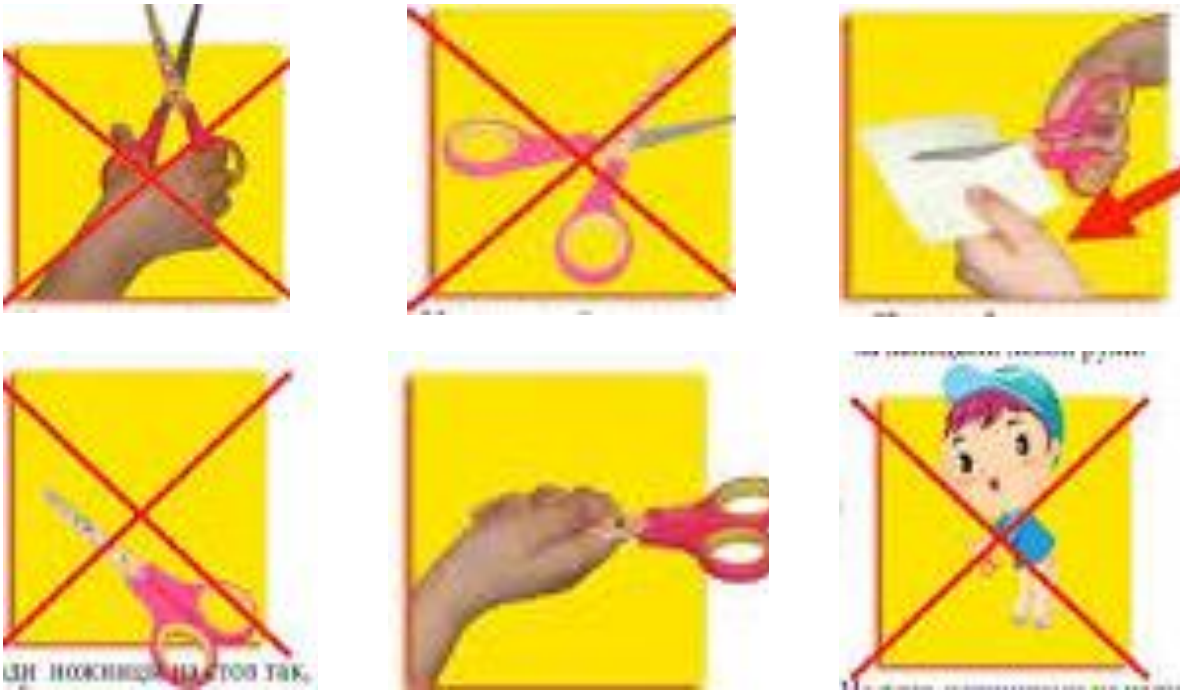

Kichik qaychi: 8-10 sm mayda detallarni qirqish uchun qaychi o‘tkir bo‘lishi kerak. Stakanga qaychi uchi pastga qaragan holda qo‘yilishi, do‘stiga uzatganda ham uchini ushlagan holda uzatish kerak, qaychi ko‘ndalangida qo‘lni silkitish, o‘qtalish mumkin emas.

Yelim uchun mo‘yqalam. 2-3 ta mo‘yqalamga ega bo‘lish kerak. Mo‘yqalam applikatsiyaning mazmunini katta–kichikligiga bog‘liq. Katta hajmdagi applikatsiyaga uchi enli mo‘yqalam, mayda detallarga esa, kichik mo‘yqalamdan foydalanish maqsadga muvofiq. Ish tugagandan so‘ng, mo‘yqalamni yaxshilab yuvib, artib, quritib, mo‘yini yuqoriga qilib qo‘yish kerak

Mo‘yqalam qo‘ygich – yelim ishlatishda yelimning ortiqchasi surkalib ketmasligi stolni iflos qilmasligi uchun ishlatiladi.

Qalam. Tasvir konturini chizish uchun oddiy, M va TM (yumshoq, yarim yumshoq) qalam ishlatiladi. Ular yaxshi ochilgan bo‘lishi shart. Kontur chizishda ruchka va ximiyaviy qalamni ishlatish mumkin emas.

Yelim uchun idish – yelim kichik idishchalarga solib bo‘ladi, plastmassa idishlar, sopol taqsimchalar tanlanadi. Ishlatib bo‘lingandan so‘ng tezda yuvib qo‘yish kerak.

Bolalar applikatsiya mashg‘ulotlarida qimmatli mehnat malakalari va ko‘nikmalarini egallaydilar. Ular ozoda, batartib yopishtirishga, o‘z ish joylarini toza saqlashga o‘rganadilar va murakkab asbob hisoblangan qaychi bilan ishlashga o‘rganadilar. Bularning barchasi bolalarning maktabdagi qo‘l mehnati darsiga tayyorlaydi. Bolalar yengil va mayda qog‘oz shakllari bilan ishlashlari natijasida, o‘z harakatlarini tezligini to‘xtatib turishga o‘rganadilar. Mashg‘ulot jarayonida ular oz bo‘lsa-da qiyinchilikni yengadilar, bu esa bolalarda xarakterining irodaviy xususiyatini chidam, sabr kabilarni tarbiyalaydi.

Bo‘yoqlar bilan rasm chizish imkoniyatiga bolalar birinchi haftadan boshlab har kuni ega bo‘lishlari zarur. Birdaniga uchta asosiy rangni berish mumkin, ammo ba’zilar ularni bitta-bittadan, orada bir-ikki kunni o‘tkazgan holda qizil bo‘yoqni, keyin ko‘k va so‘ngra sariq bo‘yoqni berish mumkin. Keyinchalik bolalar boshqa ranglarni hosil qilishi uchun ana shu uchta rangdan foydalanishlari mumkin. Undan ham keyinroq yil davomida oq choyshabga xos tusni hosil qilish uchun oq bo‘yoqni ham qo‘shimcha qilish mumkin. Vaqt o‘tishi bilan ayrim yangi elementlarni kiritish mumkin (masalan, bolalarga qog‘ozdan qirqib yasalgan doiralarda rasm chizishni taklif etish). Xilma-xillik bo‘lishi uchun quyidagilar yordamida rasm chizib ko‘rish mumkin:

kichik cho‘tkachalar bilan;

eski tish cho‘tkalari bilan;

pulverizatorlar bilan;

Bolalarning ijodga va tajriba o‘tkazishga qiziqishida deyarli hamma narsa motivatsiya bo‘lib xizmat qiladi. Ayrim bolalar tabiatan juda topqir bo‘ladilar, ayni paytda boshqalar o‘z-o‘zini ijodiy namoyon etishi jarayonida biroz noqulay sezadilar. Tarbiyachilar bolalarning san’atga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirishi uchun ularga ko‘plab predmetlar, g‘oyalar va omillarni taqdim etadilar.

Tarbiyachi quyidagilarni amalga oshirishi mumkin:

- bolalar ko‘rishlari va u haqda suhbatlashishlari uchun guruhga sanat asarini olib kelishi;
- xonaga mashhur san’at asarlarining nusxalarini qo‘yib qo‘yishi;
- bolalar kitoblarida berilgan san’at asarlarini muhokama qilishi;
- bolalar kitoblarida berilgan mazmunli rasmlarni muhokama qilishi;
- buyum, narsalarni muhokama qilish mumkin.

“San’at” markazi bolalarning san’at bilan shug‘ullanishiga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab quvvatlash uchun nima qilish “kerak” va nimalarni qilish “mumkin emas”ligini bilish lozim. “San’at” markazi bolalarning san’at bilan shug‘ullanishiga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab quvvatlash uchun nima qilish kerak:

- Har bir bolani uning bemalol ishlashi va boshqa bolalar unga xalaqit bermasligi uchun yetarli maydon bilan ta’minlash.
- Ranglarning tanlab olinishini, bir nechta bolalar bir-birlaridan mustaqil ravishda ishlay olishlari uchun yetarli miqdorda materiallar bo‘lishini va tanlab olinadigan predmetlarning xilma-xilligini ta’minlash.
- Yakka yondashuvga muhtoj bo‘lgan bola bilan yonma-yon o‘tirish. Unga muntazam ravishda o‘z e’tiboringiz va qiziqishingizni bildirish.
- Ish paytida barcha bolalarga e’tibor berish va ularning kuch-g‘ayratlarini ma’qullashingizni ko‘rsating (tabassum qilish, yelkasiga qoqib qo‘yish, rang, chiziq yoki gazlama kombinatsiyasi xususida izoh berish.

Bolaga “Sen zo‘r ishlading” deyish ham mumkin, biroq bu so‘zlar samimiy bo‘lishi lozim). Bolalarning ishlarini adolatli va haqqoniy tahlil qilish. Esda tuting, sizning qo‘l harakatlaringiz va so‘zlash ohangingiz aytayotgan so‘zlaringizga mos bo‘lmasligi mumkin. Shu sababli, agar bir narsa haqida u chiroyli, deb o‘ylamayotgan bo‘lsangiz, bu fikrni aytmang.

“San’at” rivojlanish markazida bolalarni loy ishiga o‘rgatishni takomillashtirish

Tasviriy faoliyatning har xil turlari bolaning badiiy didini shakllantiradi.Agar rasm va applikatsiya chiziqlarning aniqligi hamda ranglarning yorqinligi orqali bolalarni estetik tarbiyalashga ta’sir ko‘rsatsa, o‘yinchoqlar yasashda predmetning hajmli shakli, yumshoqligi va ritmi birinchi o‘ringa chiqadi. Mana shu uchta komponentning barchasi real fazoda mavjud bo‘lib, bolada predmetlar plastik shaklining go‘zalligini, qismlarining nisbatlarini tez idrok etish va bilib olish ko‘nikmasini shakllantiradi, ularda tevarak-atrofdagi voqelikka diqqat-e’tibor va qiziqishni rivojlantiradi.

Loy va plastilindan o‘yinchoqlar yasash faoliyatning bir turi sifatida rasm chizish yoki applikatsiya tuzishga qaraganda bolalarni fazoda mo‘ljal olishga, qator matematik tushunchalarni o‘zlashtirishga tezroq o‘rgatadi. Chunonchi, kichik guruhda bolalar to‘siq uchun ustunchalar yasashadi, bola ularni bir joydan ikkinchi joyga olib qo‘yadi, qator qilib teradi, ulardan uycha atrofiga devor yasaydi, nechta ustuncha yasaganini sanab chiqadi va hokazo. Katta yoshli bog‘cha bolalari odam figurasini yasashda uning a’zolarini qayerga biriktirish to‘g‘risida o‘ylaydilar. Bunda ular figura qismlarini bir-biri bilan va butun figura bilan bevosita solishtirib, taqqoslab ko‘radilar, ularning katta-kichikligini, o‘lchamlarini (uzunligini, qalinligini) aniqlaydilar. Holbuki, rasm chizilgan vaqtda bu ishlarni faqat ko‘z bilan chamalab amalga oshirish mumkin. Loy va plastilindan o‘yinchoqlar yasashning yana bir xususiyati uning turli o‘yinlar bilan uzviy bog‘liqligidir. Bajarilgan figuraning hajmliligi bolalarni shu o‘yinchoq yordamida turli o‘yin harakatlariga rag‘batlantiradi. Kichkintoylar o‘zlari yasagan buyumlarni mashg’ulot jarayonidayoq darhol is ga solib turli o‘yinlarni boshlab yuboradilar. Bolalar yoshiga xos bu xususiyat anchagina mavzularni o‘yin bilan bog‘lab o‘tkazish imkonini beradi.

Predmetli o‘yinchoqlar yasash. Predmetli o‘yinchoqlar yasashda ayrim predmetlarni tasvirlash bola uchun, masalan, rasm chizishga nisbatan ancha oson tuyuladi, chunki o‘yinchoq yasayotgan bola real hajm bilan ishlaydi va shartli ifoda vositalarini qo‘llamaydi. Bolalar odam va jonivorlar figuralarini qiziqib yasaydilar. Shuningdek, ular plastik shakldan ko‘ra konstruktiv predmetlarni ifodalashni tezroq o‘zlashtiradilar. Tadqiqotlar ta’lim natijasida bolalarga odam va jonivorlar tasvirini dastlab konstruktiv, keyin plastik usulda ifodalash usulini nisbatan to‘g‘ri ifodalashni o‘rgatish mumkinligini ko‘rsatmoqda.

Loy va plastilindan syujetli o‘yinchoqlar yasash faqat katta va tayyorlov guruhlarida amalga oshiriladi. Chunki bola predmetlar to‘g‘risida ko‘p narsalarni bilishi hamda tasvirlashning turli usullaridan foydalana olishi kerak.

Dekorativ plastinkani ishlash orqali bolalar asboblardan foydalanishni, o‘yinchoq yasashning har xil usullarini, eng muhimi bo‘shliqni chiroyli dekoratsiyalar bilan to‘ldirishni o‘rganadilar. Ba’zi elementlarni naycha, kvadrat, uchburchak va boshqa shakldagi maxsus qalam bilan bajarish mumkin

Bolaga o‘yinchoqlar yasashni o‘rgatishda loy asosiy material bo‘lishi kerak. Chunki u plastik, bir tusli, chiroyli material sifatida bolaga predmetlar shaklining yaxlitligini tushunish imkonini beradi. Bola loyning bitta zuvalasidan juda ko‘p

o‘yinchoqlar va bir necha o‘yinchoqlardan iborat kompozitsiyalar tayyorlashi mumkinki, bu ishni plastilin bilan bajarib bo‘lmaydi. Loy plastilinga qaraganda yana bir afzallikka ega; loydan yasalgan buyumlarga keyin mufel pechida yana ishlov berish yoki yaxshi quritilgandan so‘ng guashga tuxum sarig‘ini qo‘shib bo‘yash mumkin. O‘yinchoqlar yasaladigan materiallar xilma-xildir. Biroq afzallik loyga beriladi. Loy narsalar yasashda asosiy material hisoblanadi. Chunki u istalgan joyda topiladi, arzon va qayishqoqdir. Narsalar yasaladigan materialda chet predmetlar, tosh, qum va shu kabilar bo‘lmasligi kerak. Chunki ish qo‘lda bajariladi. Shuning uchun ish boshlashdan oldin loyni tayyorlash kerak, topilgan matni narsalar yasashga yaroqli yoki yo‘qligini oldindan tekshirish kerak. Loy shirali va shirasiz bo‘ladi. Shirasiz loy tarkibida qum ko‘p bo‘lib, unda yopishqoqlik xususiyati yomon bo‘ladi. Loy va plastilin ham turli narsalar yasash uchun juda qulay bo‘lib, ayrim xususiyatlariga ko‘ra, bir-biridan ajralib turadi. Masalan plastilin rang-barangligi va doimo ishga tayyor holda ekanligi bilan ajralib turadi. Lekin asosiy kamchilik shundaki, plastilin issiqda tez erib ketadi va o‘zining qayishqoqlik xususiyatini yo‘qotadi. Bundan tashqari plastilindan ishlangan haykalchalarni ochiq joyda saqlash juda qiyin. Undan asosan kichik modellarni yasashda foydalaniladi.

Loy va plastilin bilan ishlashda kerak bo‘ladigan usullar.

1. Yumaloqlik – bu parcha loydan shar yasash, unga olcha, olma kabilar shaklini berishdir.
2. Bir bo‘lak loydan kaftda aylana harakatlar bilan shar yasaladi.
3. Shar yasash, so‘ngra uzunasiga harakatlar bilan uni tuxum, ustun kabilarga aylantirish.
4. Yassilash – sharikdan yassi non yasaladi, qulning holati doimo o‘zgarib turadi.
5. Cho‘zish – sharikning bir qismi cho‘ziladi.
6. Surish (yamash) buyumning ayrim qismlarini o‘zaro biriktirish.

Loy va plastilin bilan ishlash mashg‘ulotlarini tashkil etish va o‘tkazishda ish joyini bekami-ko‘st jihozlanganligi muhim ahamiyatga egadir.

Shuni qayd etish lozimki, O‘zbekiston issiq iqlim sharoitida narsalar yasash bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlarni loydan bajargan ma’qul, chunki plastilindan yasalgan narsalar issiqda o‘z shaklini tez yo‘qotadi.

“San’at” rivojlanish markazida bolalarni turli yosh guruhlarda loy ishiga o‘rgatishni takomillashtirish

Kichik guruhda loy ishi. Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida loy ishlari kichik guruhdan boshlanadi. Bu guruhda bolalarning loy ishlari boshqa guruhlardan ajralib turadi, ya’ni o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘ladi. Bolalar tasvirlovchi shakllar noaniq bo‘ladi, chunki bu yoshda bolalar qo‘l harakati rivojlanmagan, qo‘l muskullari hali o‘smagan, shuningdek, ishlarni kuzatib, nazorat qilib borish xususiyatlari hali rivojlanmagan bo‘ladi. Bu yoshdagi bolalar uchun loy bilan ishlashda eng muhimi, loyning xususiyatlari bilan tanishishdir, ya’ni loy yumshoq, yopishqoq va hokazo. Shu sababli bolalar bu guruhda loyning xususiyatlari bilan o‘yinlar o‘ynab, tanishib boradilar. Shuning uchun bu davr tasvirlashgacha bo‘lgan davr, deb ataladi. Bu davr quyidagi harakatlar bilan xarakterlanadi: bolalar loyni bir necha bo‘lakka bo‘ladilar, birini ikkinchisining ustiga joylashtiradilar, taxtacha ustida aylantirib, uni taxta ustida yapaloqlaydi, ammo bu harakatlarni hech qanday maqsadsiz bajaradilar.

Bolalar asta-sekin tarbiyachining rahbarligi ostida loyni ikki kaft orasida doiraviy, uzunasiga harakatlantirib, sodda, yakka predmetlarni yasashga o‘rganib boradilar. Masalan, olma, tayoqchalar, halqachalar, qo‘ziqorinlar. Yangi dasturda bu guruhda ko‘proq takroriy mashg‘ulotlar rejalashtirilib, asosiy maqsad bolalarni oddiy texnik usullarni yaxshilab egallashlariga qaratilgandir. Ammo tarbiyachi takroriy faoliyatlarni uyushtirganda, bitta dastur mazmuni asosida xilma-xil variantda faoliyatlar uyushtirish lozim. Masalan, qalam yoki tayoqchalar, shu bilan birgalikda, tarbiyachi qator tarbiyaviy xususiyatlarni ham bolalarda tarbiyalab boradi. Masalan, bolalarni birga jamoa bo‘lib ishlash, loy bilan toza ishlash, ishlayotganda yenglarini shimarib ishlash, ishlab bo‘lgach qo‘llarini yaxshilab yuvish va hokazo. Faoliyatlarning muvaffaqiyatli o‘tishi faoliyatlarda tarbiyachining foydalanadigan metod va usullariga bog‘liqdir. Bu guruhda tarbiyachi ko‘proq informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardan foydalanadi. Bolalar bilan birgalikda turli xil o‘zlariga tanish predmetlarni ko‘rib chiqadilar. Bolalar shu predmetlarni qo‘li bilan ushlab, uning kattaligini va boshqalarni payqashi mumkin. Shuningdek, bolalar bilan bir necha qismli predmetlarni ham ko‘rib chiqadilar. Tarbiyachi dastavval bolalarning diqqatini o‘sha predmetning yirik qismlariga, uning mayda qismlariga, shakliga, rangiga jalb etadi. Dastlabki faoliyatlarda tarbiyachi tasvirlashning texnik usullarini ko‘rsatib, tushuntirib beradi. Shuningdek, tarbiyachi bolalarni loydan narsalar yasashda ko‘proq o‘yin usullaridan foydalanadi. Bu guruhda loy mashg‘ulotlari predmetli xarakterga ega bo‘ladi, ya’ni bolalar alohida, yakka predmetlarni yasaydilar, bu guruhda bolalar ishiga yoki faoliyatiga baho berish ham muhim usullardan hisoblanadi. Tarbiyachi albatta bolalarning, ishni qanday bajarganlarini aytib o‘tishi lozim. Birinchi kichik guruhda loy faoliyatlari haftada bir marta o‘tkaziladi. Masalan, pechenye, non va barmoq bilan yoki alohida tayyorlangan tayoqchalar bilan, ya’ni turli xil shakllar – kvadrat, doira, chuqurcha hosil qilib, uni bezatadilar.Bu predmetlarni kuzatib chiqishda tarbiyachi oldin o‘sha predmetni qismlarga va har bir qismning shakliga, tuzilishiga, shu bilan birga, qismlarning katta-kichikligiga diqqatni tortadi. Dastlabki faoliyatlarda tarbiyachi predmetni loydan yasab berishni ko‘rsatib, tushuntirib beradi. Tushuntirish aniq va tushunarli bo‘lishi lozim yoki u predmetni yasashdan oldin, yasashning texnik usullarini havoda mashq qildirishi mumkin. Ko‘rsatib, tushuntirib berish 3-4 daqiqadan oshmasligi kerak. Agar yasashning texnik usuli bolalarga tanish bo‘lsa, ularning mustaqilligini o‘stirish maqsadida bolalarning o‘ziga taklif etilishi mumkin.Bolalar halqacha va tayoqchasimon predmetlarni yasashni o‘zlashtirib olishgach, dumaloq shakldagi predmetlarni yasashga o‘rgana boshlaydilar, ya’ni loy bo‘lagini qo‘l kaftlari orasida dumaloq yoki aylanaviy harakat qilishga o‘rgatiladi. Masalan, shar, olma, apelsin, olcha, koptok. Bolalar disksimon predmetlarni yasashga o‘rganadilar, ya’ni oldin loyni ikki kaft orasida sharsimon shaklga kiritib, so‘ng ikki kafti orasida yapaloqlaydilar.

O‘rta guruhda loydan buyum yasashga o‘rgatish. O‘rta guruhda bolalar rivojlanishi jihatdan quyi guruhdan farqlanadi. Bolalar hayotining 5-yilida fiziologik, ya’ni ham jismoniy jihatdan, ham psixologik jihatdan rivojlanadi. Ular predmetlar tuzilishidagi xususiyatlarni ajrata oladigan, tarbiyachining tushuntirib, ko‘rsatib berishini tinglay oladigan bo‘lishadi, lekin yasagan ishlari quyi guruhdan

katta farq qilmaydi. Bolalar hali oʻz ishlarida proporsiyaga rioya qilmaydi, qismlarini mahkam birlashtirmaydi, predmet shaklini aniq tasvirlaydilar, chunki bolalar hali tasvirining hamma usullarini egallamagan va predmet haqida aniq tasavvurga ega boʻlmaydi. Tarbiyachi bu guruhda ham bolalarda loy mashgʻulotiga nisbatan qiziqish uygʻotish, qoʻl harakatlarining koordinatsiyasini tarbiyalash, faolligini oʻstirish boʻyicha ish olib borishini davom ettiradi. Bolalarni predmet shakli toʻgʻrisidagi tasavvurlarini yana ham chuqurlashtirish, uning detallarini toʻgʻri tasvirlash ustida ish olib boradi. Masalan, odamning boshi dumaloq, uning yuzida koʻzi, burni, ogʻzi bor va boshqalar. Bu guruhda quyi guruhga nisbatan predmetni, uning tuzilishini aniqroq tasavvur yoki idrok etishga, simmetriyaga rioya qilish proporsiyaning toʻgʻri tasviri kabi sifatlarni oʻstirishga kattaroq va koʻproq ahamiyat beriladi. Shu bilan birgalikda, bu guruhda tarbiyachi loy bilan ishlash usullari va xillarini oʻzlari mustaqil ravishda qoʻllay olishi ustida koʻproq ish olib boradi. Loy bilan ishlashning texnik usullaridan foydalanishga nisbatan ham talab ortadi: bolalar barmoq bilan, uning uchlari bilan ishlashga, qismlarni mustahkam yopishtirishga, yopishtirgan qismlarni, mayda qismlarni chimdib chiqarishga va hokazo. Bolalar loy boʻlagini aylanaviy va uzunasiga harakat qildirishadi, barmoq uchi bilan chimdib chiqazadilar, ya’ni I yarim yillikda bolalar, asosan, takror ishlaydilar. II yarim yillikda bolalar butun loy boʻlagidan sabzavot-mevalar, shuningdek, bir necha qismdan tuzilgan figuralar yasashga oʻrganadilar. Ular qoʻgʻirchoq, mushuk, quyon, oʻyinchoq ayiq, qorbobo yasaydilar.Ikkinchi kichik guruhda ikkita shardan yasagan boʻlishsa, oʻrta guruhda esa katta-kichik uchta shardan, shuningdek, qoʻl va boshqa detallarni ham qoʻshib yasaydilar. Bolalarni loy boʻlagining mayda qismlarini choʻzib chiqarishga, barmoq bilan chuqurcha hosil qilishga, buklashga, biriktirilgan qismini mahkam qilib yopishtirishga oʻrganadilar. Chimdib chiqarish bilan bolalar joʻja, qushlarni yasashni oʻrganadilar. Shu jarayonda bolalar predmetlarni, ularning qismlarini, shakllarining kattaligi jihatdan taqqoslashga oʻrganadilar. Masalan, baliqni loy yasashdan oldin tanasini oval shakliga keltirib oladilar, soʻng baliqning bir tomonini salgina choʻzib va dumaloqlab, baliqning boshini, qarama-qarshi tomonini koʻproq choʻzib chiqarib, yapaloqlab, uning dumini yasaydilar, suzgichlarini chimdib chiqaradilar. Shuningdek, bolalar loy boʻlagini bir necha boʻlakka boʻlishga oʻrganadilar. Masalan, qush yasashda yuqoridagilardan tashqari, idishlar yasashga oʻrganadilar. Ular idishlarni yakka usulda, ya’ni yumaloqsimon va silindrsimon shakllarni barmoq bilan bosib, chuqurcha hosil qilish, bandini esa alohida loy boʻlagidan yoki asosiy loy boʻlagidan choʻzib chiqarib yasash mumkin. Bolalar olgan bilim va malakalarini oʻstirib, mustahkamlaydilar. Bolalar bu kvartalda butun yil davomida oʻrgangan predmetlarini yasaydilar, shu bilan birga, tarbiyachi bolalarni tipratikan, sichqon, meva solingan idishcha, qoʻziqorin solingan savatcha kabilarni ham loydan yasashga oʻrgatib boradi. Butun yil davomida olib boriladigan faoliyatlar asosan predmetli mavzu asosida olib boriladi va bu faoliyatlar jarayonida bolalar boshlagan ishlarini oxiriga yetkazishga, mustaqil ishlashga, oʻz ishlarini yangi detallar bilan boyitib borishga oʻrganadilar. Yuqorida aytib oʻtilgan loy bilan ishlash dasturini bolalar oʻzlashtirishlari uchun tarbiyachi turli xil metod va usullardan foydalanadi. Tarbiyachi guruhda yoki sayrda tevarak-atrofda predmetlarni kuzatishni taklif etadi.

Kuzatish va predmetni koʻrib chiqish vaqtida bolalar dekoratsiya, predmetning asosiy shakliga, uning qismlariga, tuzilishiga, bir-biriga nisbatan proporsiyasiga jalb etadi. Masalan, shuni kuzatishda uning tanasi boshining shakliga, dumining tekisligiga, boshi, gavdasiga tik joylashganligiga va boshqalarga jalb etadi. Shu bilan birga, tarbiyachi bolalarning diqqatini predmet va hayvon, parrandalarning harakati natijasida gavda holatlari ham oʻzgarib turishini tushuntirib beradi. Bu guruhda tarbiyachi predmetni kuzatishi va koʻrib chiqish vaqtida uni qoʻl barmoqlarining harakati bilan koʻrsatib beradi va bolalardan ham shuni qat'iy talab qilishlari kerak, bu sensor tarbiyaga ta'sir koʻrsatadi.Bu guruhda yuqoridagi usullardan tashqari tarbiyachi koʻrsatib, tushuntirib berish usulidan foydalanadi. Bu guruhda kuzatish, koʻrsatish qisman yoki toʻliq boʻlishi mumkin. Shuningdek, mashgʻulot boshqa kuzatishdan tashqari predmet yoki oʻyinchoqlarni tarbiyachi tomonidan yasalgan kichik haykaltaroshlik asarlaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birgalikda, tarbiyachi mashgʻulot jarayonida oʻyin usulidan ham foydalanishi mumkin. Masalan, qoʻgʻirchoq uchun shirinliklar va boshqalar.Bolalarni faoliyatlar jarayonida qiziqishlarini saralash maqsadida tarbiyachi faoliyatlar jarayonida yoki faoliyatlargacha loy ishiga mos keluvchi she'r, topishmoq, qisqa ertaklar oʻqib berishi mumkin. Yasalayotgan ishni yana ham obrazli qilish uchun stekdan foydalanish mumkin. Masalan, quyonning koʻzini yasashda. Bu guruhda bolalar ixtiyoriy loy ishlarini ham oʻrganadilar. Bunda tarbiyachi savollar bilan bolalar yasaydigan mavzularni aniqlay oladi, ularni yasash usullarini eslab oladilar. Soʻng bolalarning oʻzlari ishga kirishadilar. Bolalarning mustaqil ishlari jarayonida tarbiyachi bolalarga maslahatlar, koʻrsatmalar bilan yordamlashib boradi.

Katta guruhda loydan buyum yasashga oʻrgatish. Bola hayotining 6- yilida uning tevarak-atrof haqidagi bilimlari, turmush tajribasi kengaya boradi. Uning qoʻl muskullari mustahkamlanib, taraqqiy etadi. U qoʻl barmoqlari bilan nozik harakatlarni bajara oladigan boʻladi. Uning psixikasida ham sifat oʻzgarishi yuz beradi. Xotirasi oʻsadi, barqaror boʻladi, diqqat ham tobora barqaror boʻlib boradi. Bolalar oldin predmetni yasashda uning qismlarini va qismlarning shakli, xususiyatlarini aniq tasavvur eta oladilar. Shu bilan birgalikda, katta guruhda bolalar predmetlarni koʻproq harakatda tasvirlashga harakat qiladilar. Bu guruhda bolalarni loy ishlariga oʻrgatishda quyidagi vazifalar turadi: predmet shaklini, proporsiyasini, uning tuzilishini, xarakterli detallarini va harakatini tasvir etish va boshqalar. Bu guruhda dekorativ Loy ishlari davom ettiriladi. Bolalar idishlar yasab, soʻng uni boʻyaydilar, dekorativ plastinkalar yasab, ularni bezaydilar. Bu guruhda bolalar syujet, mazmun asosida ishlaydilar. Texnik usullar ham bu guruhda murakkablashadi. Oʻrta guruhda qismlardan yasashsa, katta guruhga kelib, butun bir loy boʻlagidan yasaydilar. Shu bilan birga, stek bilan ishlashga ham keng imkoniyat va oʻrin ajratiladi. Bu kvartalda bolalar dastavval oʻzlariga tanish boʻlgan sodda predmetlarni yasaydilar. Ular loy bilan ishlashning ikki usuli: konstruktorlik va haykaltaroshlik usullaridan foydalanib, turli xil meva va sabzavotlar yasaydilar. Bodring, lavlagi, sabzi, olmaning ikki xil navi. Bolalar shu ikki usulda odam figurasini va hayvonlarni yasaydilar. Bu ishlarning mazmuni asosan oʻyinchoqlardan olinadi. Masalan, Dimkovo qoʻgʻirchogʻi. Shu asosida bolalar asta-sekin ishlashga oʻtadilar. Tarbiyachi bolalarni predmetning sifatlarini loydan

tasvirlashga o‘rgatib boradi. Masalan, uzun, qisqa, ingichka, kalta, shuningdek, predmetlarni vertikal, tik holatini o‘rgatadilar, qismlarni mahkam biriktirishga, birlashtirilgan qismlarni silliqlashga o‘rganadilar. Bolalar asta-sekin o‘z ishlariga mazmun berishni keng tatbiq etadilar, asosan, bir butun loy bo‘lagidan haykaltaroshlik usulida predmetlar yasaydilar. Masalan, mushuk, kuchuk, quyon va boshqalar. Ikkinchi yarim yillikda butun bir loy bo‘lagidan idishlar yasaydilar, so‘ng ularni lentasimon usul bilan bezaydilar.Bolalarning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari kengayadi, loy ishi bo‘yicha bilim, malakani egallashgan bo‘ladi, ishlash jarayoni yana ham sifatli bo‘ladi. Bolalar harakatdagi odam yoki hayvonlar figurasi mavzusida turli xil loy ishlarini bajaradilar. Masalan, raqsga tushayotgan petrushka, «Ikki qizg‘anchiq ayiq» ertagi asosida va boshqalar. Idishlar yasashda yangi usulni qo‘llaydilar. Bu idishning tagi disk ko‘rinishida bo‘lib, devori esa yassilangan loy bo‘lagidan iborat bo‘ladi. Bolalar o‘zlariga tanish texnik usullar yordamida turli narsalarni yasaydilar. Masalan, xo‘roz, tovuq, o‘rdak, jo‘ja va boshqalarni yasab, parrandalar shakli mazmunida ishlaydilar. Bu kvartalda bolalar ko‘proq natura asosida, ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar. Katta guruhda tarbiyachi loy mashg‘ulotini uyushtirgan-da ko‘p metod va usullarni qo‘llaydi. Bu guruhda ham tarbiyachi dastavval predmetni yoki naturani kuzatib, uning shaklini, qismlarini, proporsiyasini ko‘rib chiqadilar. Bu guruhda ham bolalar predmetni barmoq harakatlari bilan ko‘rib chiqishlari mumkin. Agarda bolalar yasash usulini bilishsa, unda mustaqil yasaydilar, agarda bilishmasa, unda tarbiyachi qisman ko‘rsatib berishi mumkin. Shuningdek, tarbiyachi bu guruhda ham bolalar bilan ko‘proq kuzatishlar olib boradi, badiiy adabiyotdan foydalanadi, rasm, haykaltaroshlik asarlari ustida kuzatishlar olib boradi. Savol-javoblar uyushtiradi, ko‘rsatmalar, maslahatlar beradi, bola juda qiynalsa, alohida loy bo‘lagida yasash usulini ko‘rsatib beradi, topishmoqlardan keng foydalanadi. Bolalar ishini tahlil qilish ham muhim usullardan hisoblanadi. Bolalar bilan tahlil, suhbat sifatida uyushtiriladi. Bolalar har biri chiqib, ishning qandayligini, yasash usuli to‘g‘ri tanlanganmi, shakl to‘g‘ri berilganmi, qismlari, ularning proporsiyasi to‘g‘ri berilganmi, shular haqida so‘zlashadi. Tahlilni har xil shaklda uyushtirish mumkin: bolalar o‘z joyida o‘tirib, bir bolani doskaga chiqarib, ishning sifatini tahlil qilishlari ham mumkin. Bunda o‘yin usulidan ham foydalanish mumkin.

Maktabga tayyorlov guruhida loydan buyum yasashga o‘rgatish. Tayyorlov guruh bolalarining loy ishlari xilma-xil va qiziqarlidir. Bunga sabab bola ham jismoniy, ham fiziologik rivojlangan bo‘ladi. Bolalar predmetlar shaklining aniq tasviri, proporsiyasini to‘g‘ri berishga o‘rganadilar. Bu guruh katta guruhga nisbatan bir bo‘lak loydan cho‘zib chiqarish usuli orqali ko‘proq ishlaydilar. Shuningdek, stekdan keng foydalanadilar, bu bilan har xil operatsiyalar bajaradilar. Tayyorlov guruhida loy ishlarini o‘rgatish dasturi xilma-xil va murakkabdir. Bolalar predmetlarning shakllarini ko‘rib, his qilib, idrok etishga o‘rganadilar. Bu guruhda bolalar mustaqil ravishda tasvirlashning texnik usullaridan keng va erkin foydalana olishlari kerak. Shuningdek, bolalar tasvirlashning haykaltaroshlik usulidan keng foydalanadilar. Tarbiyachi bolalarning ijodiy faolligini o‘stirib, ularga mustaqil ishlash uchun keng sharoit yaratib berib, bolalarni mustaqil mavzu topib, tasvir.usullarini ham mustaqil o‘ylab topishga o‘rgatib boradi. Tarbiyachi bolalarga

xarakterli shakldagi predmetlarni loydan yasashni taklif etadi. Masalan, sabzavot, mevalar. Agar katta guruhda turli sabzavot va mevalarni loydan yasashga o‘rgatilsa, tayyorlov guruhida ancha murakkab vazifa topshiriladi. Masalan, turli xil shakldagi bir xil guruhga kiruvchi predmetlarni, olmaning ikki navi – krem va antonovka va bodringning bir necha navlarini. Bu kvartalda bolalar o‘yinchoqni, haykaltaroshlik usullari asosida harakatdagi predmetlarni loydan yasashga o‘rganadilar. Masalan, bo‘ynini cho‘zib qichqirayotgan xo‘roz, koptok o‘ynayotgan mushukcha va boshqalar. Bundan tashqari, bolalar bu kvartalda tasavvurlari asosida turli hayvonlarni yasaydilar. Shuningdek, bolalar odam figurasini yasashda davom etadilar.

Masalan, asosan, Dimkova qo‘g‘irchog‘i. Dimkova qo‘g‘irchoqlarini yangi texnik usul asosida yasaydilar, ya’ni boshi va koftalari alohida loy bo‘lagidan, yubkasini esa, alohida, boshqa loy bo‘lagidan, loyni yassilab konussimon shakl asosida yasashadi. Bolalar o‘z tasavvurlari asosida mavzu bo‘yicha «Qiz bola yoki bola bayroqcha ko‘tarib ketyapti», «Bola maktabga ketyapti» kabi ishlarni yasaydilar. Bolalar yalmog‘iz kampir, Chipollino va boshqa ertak qahramonlarini yasaydilar. Bunday ishlarni bajarish esa bolalarda ijodiy faollikni, mustaqillikni, tasvir etishning yangi vositalarini o‘ylab topishga yordam beradi. Bolalar bu kvartalda butun bir loy bo‘lagidan yasash ustida izlanadilar va dekorativ loy bo‘yicha keng imkoniyatlarga ega bo‘ladilar. Masalan, asosan, xalq o‘yinchoqlari, idishlar, dekorativ plastinkalar yasaydilar. Tayyorlov guruhida bolalar idishlarni yangi usulda yasaydilar. Bu usul idishlarni halqachalar hosil qilib yasash va stek yordamida loyni olib tashlash usulidir. Masalan, halqachalar yasalib, ustma-ust qo‘yilib, bir-biriga mustahkam o‘rnatilib, so‘ng ichki va tashqi tomonidan ulangan qismlari tekislanib, silliqlanib chiqiladi. Loyni stek bilan o‘yib olib tashlash usulida, chap qo‘l bilan silindrsimon, sharsimon-shakllardan o‘sha predmet ushlanib, o‘ng qo‘lda stek bilan ichki qismidan loy olib tashlanadi. Masalan, halqachalar usulida krujka, tog‘oracha, gullar uchun vaza, chashka, ikkinchi usul bilan ko‘zachalar, xumlar, ya’ni dumaloq va silindrsimon predmetlar yasash mumkin. Bolalar jamoa loy ishlariga o‘rganadilar. Masalan, parrandalik fermasi, hayvonot bog‘i. Bular jarayonida bolalar bilan tasviriy va texnik vazifalar ham o‘tilishi shu bilan birga, tarbiyaviy xarakterdagi vazifa ham ko‘proq hal etiladi, chunki jamoa loy yashlari

bilan shug‘ullanganda, ularga yaxshi imkoniyat yaratib beriladi. Shuningdek, bolalar tasavvurlari asosida, naturaga qarab loy ishlarini bajaradilar. Bolalar loy bo‘yicha olgan bilim-malakalari asosida ishlab, o‘yinda foydalanish uchun turli xil predmet larni yasaydilar.

Masalan, vazalar, turli xil idishlar plastinkalar va boshqalar. Bu tayyorlov guruhida predmetli, mazmunli dekorativ, loy ishlarining turlari uyushtiriladi. Bularning barchasi ixtiyoriy ravishda ham uyushtirilishi mumkin. Bu guruhda tarbiyachi mashg‘ulotlar uyushtirganda, bolalar bilan birgalikda kuzatish va predmetlarni ko‘rib chiqish usulidan keng foydalanadi. Kuzatish va ko‘rib chiqish jarayonida tarbiyachi bolalar diqqatini predmetning shakliga, xarakterli xususiyatiga, holatiga tortadi. Kuzatish, ko‘rib chiqish vaqtida tarbiyachi bolalarga savollar bilan murojaat qiladi. Shuningdek, bolalarga turli xil illyustrativ kitobchalar, rasmlar ko‘rsatib, birgalikda ko‘rib chiqish mumkin. Odam figurasining tasviri ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Shuning uchun tarbiyachi bolalar bilan birgalikda turli xil qo‘g‘irchoqlarni (sanitarka, kosmonavtni) ko‘rib chiqadilar. Sayr vaqtida kuzatishlar uyushtiriladi. Predmetlarning harakat vaqtidagi vaziyatiga, holatiga bolalar diqqatini tortadi. O‘yinchoqni ko‘rib chiqish vaqtida bolalar diqqatini harakatning plastikligiga, uning qaysi usul bilan yasalganligiga jalb etadi. Shuningdek, hali o‘yinchoqlar bilan yangidan tanishtirish maqsadida bolalar bilan «O‘yinchoqlar do‘koni» degan didaktik o‘yin uyushtiriladi. O‘yinchoqning xususiyati haqida suhbat qiladi. Idishlarni yasashda tarbiyachi bolalar diqqatini idishning shakliga qaratadi, qanday usullardan foydalanib yasash mumkinligi haqida so‘raladi. Xalq amaliy-dekorativ san’at muzeyiga olib borishi mumkin. Bolalarga predmetli yoki mazmunli loy ishlarini o‘rgatishda, shuningdek, badiiy adabiyotdan keng foydalanadi. Shunday asarlarni tanlab o‘qib berish kerakki, bolalar eshitib, o‘zlari tasvirlamoqchi bo‘lgan qahramonlarini ko‘z o‘ngida aniq gavdalantira olsin. O‘qib berib bo‘lgach, bolalar bilan birga qaysi personajni yasashlari haqida suhbatlashib oladilar. Bu guruhda ham o‘yin usullaridan foydalanadi.

Nazorat savollari

1. Tasviriy faoliyat turlarini aytib bering?
2. Applikatsiyada ishlatiladigan asosiy resurslar bu…
3. Kamalak ranglarini ketma-ketlikda sanab bering?
4. Plastilin tarkibini bilasizmi?
5. Uy sharoitida plastilin tayyorlashni bilasizmi?
6. Plastilin bilan ishlash mashg‘ulotlarida qo‘llaniladigan metodlar qanday?